

Claus Remer

*DIE UKRAINE IM BLICKFELD
DEUTSCHER INTERESSEN.
ENDE DES 19 JAHRHUNDERTS BIS 1917/18*

*Frankfurt-am-Main—Berlin—Bern—New-York—
Paris—Wien, 1997. — 444 s.*

Клаус Ремер

*УКРАЇНА У ПОЛІ ЗОРУ
ІНТЕРЕСІВ НІМЕЧЧИНИ.
КІНЕЦЬ 19 СТОЛІТТЯ — 1917/18 рр.*

*Франкфурт-на-Майні—Берлін—Берн—Нью-Йорк—
Париж — Відень, 1997. — 444 с.*

Українським історикам ім'я К. Ремера відоме з 1960-х рр., коли він разом зі своїми київськими колегами брав участь у підготовці наукових конференцій і збірників, присвячених політиці німецького імперіалізму стосовно України¹. Вчений вміє знаходити важливі архівні матеріали, що розкривають нові сторони відомих історичних явищ. Однак методологія, котру застосовує Ремер, залишається незмінною з 1960-х рр. та базується на марксистській концепції класової боротьби, тому прояви національно-політичних інтересів українців трактуються ним переважно з точки зору їх співвідношення з “реакційними інтересами правлячих кіл” кайзерівської Німеччини. Принцип певного об'єктивного збігу інтересів за конкретних історичних обставин виявляється для цього дослідника не зовсім прийнятним.

Ця особливість методологічного підходу Ремера, внаслідок якої аналіз документального матеріалу не відображує усієї цінності історичних джерел, проявився і в його підсумовуючій праці “Україна у полі зору інтересів Німеччини. Кінець 19 століття — 1917/18 рр.” Ця книга є найповнішим зібранням фактологічного матеріалу з проблем, що розглядаються. На тлі відомих науці даних та узагальнюючих оглядів публікацій кінця ХІХ — першої чверті ХХ ст., що посідають у цій праці помітне місце, особливо цікаві нові архівні матеріали, які стосуються контактів німецьких дипломатів, науковців та членів суспільно-політичних організацій з представниками українських національно-політичних сил. Не менший інтерес викликають й матеріали, що розкривають ставлення вищих державних керівників Німеччини до “українського питання” задовго до початку Першої світової війни (у 1892—1912 рр.), що є відкриттям нової сторінки історії українсько-німецьких взаємин.

У побудові праці наявно простежується намір накопичити максимум фактичного матеріалу, що був на момент її написання відомий історичній науці або знайдений особисто автором дослідження. Внаслідок цього книга має монументальну структуру, що утворюється трьома главами і підсумовуючим історичним оглядом. Вступна глава “Про історію України до початку 20 століття” є історичним нарисом, який разом з широкою добіркою відомих з історіографії даних містить невідомі раніше архівні матеріали. Вже у цих розділах німецький історик демонструє невідповідність глибини його наукового аналізу реальному історичному значенню архівних документів, котрі саме він уперше вводить до наукового обігу. Це наявно проявляється у його коментарях звітів, що готувалися спеціально для рейхсканцлерів Німеччини і стосувалися українського національного руху

в Австро-Угорщині та Росії. Зокрема, звіти німецького посла у Відні за 1911—1912 рр., які характеризують значення українського національного руху у трикутнику російсько-польсько-українських політичних відносин та розкривають високий ступінь поінформованості вищого керівництва Німеччини стосовно українського фактора, розглядається Ремером лише вибірково; чимало важливих позицій цих документів залишилися поза увагою дослідника. Причина цього вочевидь полягає у тому, що зміст подібних матеріалів далеко не повністю вкладається у рамки ідейних переконань автора.

Друга і третя глави складаються з 9 розділів, кожний з яких охоплює наукову проблему, що заслуговує окремого ґрунтовного дослідження. До глави другої “Місце України в політиці вільгельмівської Німеччини щодо Росії з кінця 19 ст. до 1914 р.” входять розділи “Роль південної Росії у німецько-російських взаєминах”, “Значення України для економічних інтересів Німеччини”, “Україна в уявленнях політиків, що були прихильниками антиросійської концепції окраїнних держав”, “Німецькі інтереси в Західній Україні (особливо у Східній Галичині)”. Ці теми серйозно розроблялися у 1960-х рр. українською історіографією, зокрема у працях І. М. Кулінича². Дослідження Ремера демонструє чимало спільного з ними. Потрібно відзначити, що Ремер не завжди коректно будує систему своїх наукових аргументів. Так, наводячи невідомі раніше обставини з біографії М. С. Грушевського, він припускається як мінімум неточності, коли пише про “фахово-політичні зв’язки” Грушевського з Отто Гетшем³. Останній, відомий як професор історії та одночасно як один з керівників Німецької спілки східних пограничних областей, що виконувала неофіційні завдання керівництва Німеччини, дійсно прагнув використати авторитет та широкі зв’язки Грушевського для отримання інформації про український рух у Росії та Австро-Угорщині. Грушевський, однак, чітко обмежив своє спілкування з Гетшем суто професійними справами. Українському професорові Гетш представлявся виключно як дослідник східно-європейської історії, обіцяючи сприяння в публікації його праць у Німеччині⁴. Однак Гетша не так цікавили наукові питання, як дані про суспільний вплив ідей українського професора та рекомендації для встановлення нових знайомств з відомими українськими діячами, наприклад, з Франком, які він марно просив у Грушевського в 1910 р. Ремер не наводить будь-яких доказів існування політичних відносин між ними; матеріали з українських архівів свідчать лише про невдалі спроби Гетша надати їх взаєминам такого характеру під виглядом суто наукового інтересу.

Глава третя “Цілі та результати “української політики” Німеччини від початку Першої світової війни до 1917/1918 рр.” складається з п’яти розділів. Два перших — “Антиросійська політика утворення окраїнних держав та українська політика у дискусії про воєнні цілі Німеччини у 1914 р.” й “Модифіковані воєнні цілі стосовно Росії та України у період 1915/1916 рр.” — висвітлюють насамперед великий масив німецької публіцистики, що обговорювала цілі, які Німеччина повинна була досягти у ході війни. Наводячи максимальний обсяг фактичного матеріалу, Ремер залишає поза увагою визначення логіки розвитку “української політики” Німеччини. Це стосується відсутності пояснень як заборони обговорення цілей війни наприкінці 1914 — на початку 1915 р. (яка стосовно України повинна була приховати підготовку українського десанту на узбережжі Чорного моря та інших подібних операцій), так і серйозної активізації зусиль Німеччини на “українському напрямку” з середини 1915 р., котра заслуговує на значно більшу увагу з огляду на глибину та масштабність цього явища. У третьому розділі — “Політика стосовно Росії та України під

впливом лютневої та жовтневої революцій 1917 р.” — події кінця 1917 розглядаються на основі суто “класового” підходу, який призводить до ігнорування автором ролі петроградського центру впливу на дії українських більшовиків⁵. У четвертому розділі — “Політика зреволюціювання і українські табори” — автор підсумовує відомі документальні та історіографічні дані. П’ятий розділ — “Українська тема у публіцистиці та пропаганді з 1914 по 1917/18 рр.” — вигідно виділяється серед інших висвітленням історичних явищ, що залишилися поза увагою попередніх німецьких дослідників. Це стосується насамперед діяльності Німецької спілки підтримки волелюбних прагнень українців “Вільна Україна” та журналу “Східноєвропейське майбутнє”, що відігравали провідну роль у пропаганді “української політики” Берліна у 1916—1917 рр. та готували ґрунт для військово-політичних кроків Німеччини 1918 року.

Заклучна глава книги також містить чимало прикладів однобічності дослідницького методу Ремера. Так, називаючи гетьмана Української держави Павла Скоропадського “виконавцем німецької волі”⁶, німецький дослідник залишає поза увагою існування істотних протиріч між інтересами гетьмана та німецького командування.

Характеризуючи працю Клауса Ремера в цілому, слід відзначити, що автор зібрав великий обсяг фактичного матеріалу про перебіг історичних подій кінця XIX — двох перших десятиліть XX ст. Однак тематичний поділ праці на декілька окремих, недостатньо узгоджених сюжетних ліній призводить до того, що реконструкція історичного процесу є недостатньо цілісною. Намагання підпорядкувати аналіз фактичного матеріалу наперед визначеним, ідеологічно зумовленим схемам призводить як до ігнорування складності історичних процесів, так і до суперечливості в їх оцінці. Майже енциклопедична за обсягом, ця книга заслуговує на увагу дослідників української історії кінця XIX — першої чверті XX ст., за умови критичного сприйняття методології її автора.

О. О. КУРАЄВ (Київ)

¹ Zur Ukraine-Politik des deutschen Imperialismus. Protokoll einer Arbeitstagung am 23.9.1967 in Berlin. — Jena, 1969.

² Кулінич І. М. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900—1914 рр.). — К., 1963; Кулінич І. М. Українсько-німецькі історичні зв’язки. — К., 1968. — С. 41—42.

³ Re m e r C. Die Ukraine im Blickfeld... — S. 155.

⁴ ЦДІА України в Києві, ф. 1235, оп. 1. Листування Грушевського з Отто Гетшем. 1906—1910.

⁵ Re m e r C. Die Ukraine im Blickfeld... — S. 235—237.

⁶ Ibid. — S. 235—237.